

Republika e Kosovës
Republika Kosova – Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada - Government

MINISTRIA E BUJQËSISË PYLLTARISË DHE ZHVILLIMIT RURAL
MINISTARSTVO POLJOPRIVREDE, ŠUMARSTVA I RURALNOG RAZVOJA
MINISTRY OF AGRICULTURE, FORESTRY AND RURAL DEVELOPMENT

► Opasan dečji rad u poljoprivredi i šumarstvu

Vodič za opštinske
savetnike za poljoprivredu
i ruralni razvoj

▶ OPASAN DEČJI RAD U POLJOPRIVREDI I ŠUMARSTVU

VODIČ ZA OPŠTINSKE SAVETNIKE ZA POLJOPRIVREDU
I RURALNI RAZVO

► IZRAZI ZAHVALNOSTI

Ovaj dokument je deo projekta „Mere, podizanje svesti i politički angažman za ubrzanje akcije protiv dečijeg rada i prisilnog rada (MPA 16)“ kao podrška Ciljevima održivog razvoja (SDG) Cilj 8.7. Sredstva je obezbedilo Ministarstvo rada SAD prema sporazumu o saradnji broj IL-30147-16-75-K-11. 100% svih projektnih troškova finansira se iz federalnih fondova, u iznosu od 22,4 miliona dolara, od čega je 274.000 dolara opredeljeno za aktivnosti na Kosovu.

Ovaj materijal ne odražava nužno stavove ili politiku Ministarstva rada Sjedinjenih Američkih Država, niti spominjanje trgovačkih naziva, komercijalnih proizvoda ili organizacija implicira podršku Vlade Sjedinjenih Država.

▶ SADRŽAJ

▶ UVOD	7
▶ POGLAVLJE I. RAZUMEVANJE DEČIJEG RADA	9
▶ 1.1. Definicija dečijeg rada	10
▶ 1.2. Posledice dečjeg rada	13
▶ POGLAVLJE II. KONTEKST DEČIJEG RADA U POLJOPRIVREDI I ŠUMARSTVU - SIMIĆ	15
▶ 2.1 Poljoprivredni sektor	16
▶ 2.2 Stanje i uzroci dečjeg rada u sektoru poljoprivrede i šumarstva	16
▶ POGLAVLJE III. ŠTA FARMERI TREBA DA ZNAJU?	21
▶ 3.1 Koje su poljoprivredne aktivnosti zabranjene za decu i zašto?	24
▶ 3.1.1 Zabranjene aktivnosti za decu u stočarstvu	24
▶ 3.1.2 Zabranjene aktivnosti za decu u voćnjacima i vinogradima	27
▶ 3.1.3 Zabranjene aktivnosti za decu u uzgoju povrća i oranicama	28
▶ 3.1.4 Zabranjene aktivnosti za decu u zaštiti bilja	31
▶ 3.1.5 Zabranjene aktivnosti za decu u navodnjavanju	32
▶ 3.1.6 Zabranjene aktivnosti za decu u primeni mineralnih i organskih đubriv	32
▶ 3.1.7 Zabranjene aktivnosti za decu u šumarstvu	34
▶ 3.1.8 Zabranjene aktivnosti za decu u organskoj poljoprivredi	36
▶ 3.1.9 Zabrane u upotrebi poljoprivredne mehanizacije	37
▶ 3.1.10 Zabranjene aktivnosti za decu u preradi poljoprivrednih proizvoda	38
▶ 3.1.11 Zabranjene aktivnosti za decu u ne-poljoprivrednom sektoru	39
▶ 3.2 Koji posao je pogodan za decu?	40
▶ REFERENCE	41

► Uvod

Iako ne postoje potpuni statistički podaci, uključivanje dece u opasne poslove u poljoprivredi i šumarstvu je rasprostranjena pojava u ruralnim područjima. Ova deca, počevši od 11. godine, ugrožena su poljoprivrednim mašinama, oštrim alatima, ekstremnim temperaturama, vlažnošću, prašinom i organskim gasovima, strujom, hladnom vodom, velikim teretima, dugim radnim vremenom, neodgovarajućim položajima i neprikladnim terenom za rad. Štaviše, proces školovanja ove dece je težak ili nemoguć, a mogućnosti korišćenja slobodnog vremena su veoma ograničene.

Nakon kontinuiranog rada Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja (MPŠRR) na identifikaciji opasnih aktivnosti za decu u sektoru poljoprivrede i šumarstva i senzibilizaciji poljoprivrednika o opasnostima dečjeg rada u poljoprivredi i šumarstvu, MPŠRR tokom 2021. godine uz podršku Međunarodne organizacije rada (ILO) intenzivirao je napore na identifikaciji mera koje MPŠRR i njegove izvršne agencije mogu preduzeti za sprečavanje opasnih poslova u poljoprivredi i šumarstvu, ali i za zaštitu dece koja su trenutno uključena u opasne poslove. U skladu sa obavezama koje proizlaze iz Zakona br. 06/L-084 o zaštiti dece i u duhu doprinosa temama od nacionalnog interesa, MPŠRR je posvećeno da obezbedi:

- da informisanje i podizanje svesti poljoprivrednika o opasnostima i posledicama bavljenja dece određenim poljoprivrednim aktivnostima bude uključeno u sve konsultacije i kampanje koje se organizuju sa poljoprivrednicima¹;
- da svi ugovori MPŠRR i njegovih izvršnih agencija sa ekonomskim operaterima i poljoprivrednicima sadrže stav kojim se zabranjuje angažovanje lica mlađih od 18 godina na opasnim poslovima i/ili je priloženo informativno pismo o opasnim aktivnostima u relevantnom sektoru aktivnosti;
- da pravni okvir MPŠRR-a eksplicitno doprinosi sprečavanju i zabrani angažovanja dece u opasnim aktivnostima u sektoru poljoprivrede i šumarstva;
- da programi investiranja u ruralni razvoj i razvoj poljoprivrede doprinose izbegavanju zavisnosti porodica u ruralnim područjima od dečjeg rada, kao i dostojanstvenom zapošljavanju mladih u poljoprivredi;
- da se utvrđeni slučajevi dece u opasnim oblicima rada u sektoru poljoprivrede i šumarstva upute Centru za socijalni rad.

U skladu sa ovim prioritetima, Odeljenje savetodavnih usluga za poljoprivredu i ruralni razvoj MPŠRR-a je preduzelo, uz podršku projekta MAP 16:

- izradu ovog Vodiča za opštinske savetnike za poljoprivredu i ruralni razvoj o opasnim oblicima dečjeg rada u poljoprivredi i šumarstvu;
- organizovanje radionice za povećanje kapaciteta opštinskih savetnika za savetovanje poljoprivrednika o opasnim oblicima rada u okviru redovnih konsultacija sa njima (kao što je predviđeno godišnjim planom savetovanja poljoprivrednika);
- savetovanje poljoprivrednika o opasnim aktivnostima za decu u određenim poljoprivrednim aktivnostima, u okviru redovnih konsultacija koje sa poljoprivrednicima održavaju opštinski savetnici;
- uključivanje osnovnih informacija o opasnim aktivnostima za decu (uključujući opasnosti i njihov uticaj na zdravlje i razvoj deteta) u određenim poljoprivrednim aktivnostima, u okviru poljoprivrednih brošura koje priprema DAS;

¹ Posebno u okviru informativnih sesija za promociju mera za ruralni razvoj, u okviru kampanja zaštite šuma, kao i u okviru savetodavnih sesija sa poljoprivrednicima koje sprovode opštinski savetnici za poljoprivredu i ruralni razvoj.

- pripremu videa za podizanje svesti o opasnim oblicima dečjeg rada u poljoprivredi i šumarstvu, za postavljanje na društvene mreže i službenu veb stranicu MPŠRR-a.

Ovaj Vodič je osmišljen da pomogne opštinskim savetnicima za poljoprivredu i ruralni razvoj da razumeju prirodu opasnog dečjeg rada i da preduzmu mere za podizanje svesti poljoprivrednika o opasnostima dece koja se bave određenim poljoprivrednim aktivnostima. Sa idejom da se ova pitanja približe poljoprivrednicima u okviru obuke i direktnih konsultacija koje će se održati sa njima o različitim poljoprivrednim aktivnostima, glavni deo Vodiča je strukturisan po temama koje obezbeđuje MPŠRR, za obuku i savetovanje poljoprivrednika.

Nakon što su razjašnjene glavne definicije, stanje, uzroci i posledice dečjeg rada generalno, a posebno u poljoprivredi i šumarstvu, treće poglavlje navodi za svaku poljoprivrednu delatnost opasne aktivnosti koje deca ne bi smela obavljati, opasnosti povezane s njima i potencijalni uticaj ovih opasnosti na zdravlje i razvoj deteta. No, s obzirom na važnost postepenog uključivanja dece u radne aktivnosti za razvijanje osećaja ljubavi prema poslu, prema biljkama, životinjama i prirodi generalno, Vodič daje i smernice o odgovarajućim oblicima rada u poljoprivredi, kao i evaluaciju opasnosti od raznih poljoprivrednih aktivnosti.

Stoga se od savetnika očekuje da informišu poljoprivrednike o zabranjenim aktivnostima za decu u dotičnim oblastima aktivnosti koje obavljaju, opasnostima koje predstavljaju za dete, kao i načinu procene primerenosti aktivnosti, pored tehničkih saveta za određene poljoprivredne aktivnosti koje mogu obavljati i deca, u skladu sa ograničenjima njihovog uzrasta.

Razumevanje dečijeg rada

1.1 Definicija dečijeg rada

Ne treba sav posao koji obavljaju deca i adolescenti klasifikovati kao dečji rad i treba ga eliminisati. Uključivanje dece ili adolescenata u rad koji ne utiče na njihovo zdravlje i lični razvoj, ili koji ne ometa njihovo školovanje, generalno se smatra pozitivnim. Ovo uključuje aktivnosti kao što je pomoć roditeljima u kući, pomoć u porodičnom biznisu ili zarađivanje novca van školskih sati i tokom školskih raspusta.

Pojam "**dečiji rad**" definiše se kao rad koji detetu uskraćuje detinjstvo, potencijal i dostojanstvo, šteti fizičkom, mentalnom, socijalnom i moralnom razvoju deteta i ometa njegovo obrazovanje. Ometanje školovanja smatra se kada je dete (a) lišeno mogućnosti da pohađa školu, (b) prinuđeno da rano napusti školu ili (c) primorano da pohađa školu u veoma teškim uslovima.

Iako dečji rad ima mnogo različitih oblika, prioritet je da se bez odlaganja eliminišu **najgori oblici dečjeg rada**, kako je definisano u članu 3. Konvencije ILO-a o najgorim oblicima dečjeg rada br. 182 (1999). Najgori oblici dečjeg rada uključuju:

- a) svi oblici ropstva ili prakse slične ropstvu, kao što su prodaja i trgovina decom, dužničko ropstvo i kmetstvo, i prisilni ili obavezni rad, uključujući prisilno ili obavezno regrutovanje za upotrebu u oružanim sukobima;
- b) korišćenje, pribavljanje ili nuđenje deteta za prostituciju, za proizvodnju pornografije ili za pornografske predstave;
- c) korišćenje, pribavljanje ili nuđenje deteta za nedozvoljene aktivnosti, posebno za proizvodnju i promet droga kako je definisano u relevantnim međunarodnim ugovorima;
- d) rad koji po svojoj prirodi ili okolnostima u kojima se obavlja može ugroziti zdravlje, sigurnost ili moral dece.

Države treba da odrede da su prve tri kategorije (a, b i c) najgorih oblika dečijeg rada krivična dela.

Četvrta kategorija (d) je klasifikovana kao opasan dečiji rad i odnosi se na rad koji će verovatno dovesti do smrti deteta, povrede (često doživotno) ili bolesti (često doživotno) zbog prirode posla ili kao posledica nesigurnog radnog mesta, niskih sigurnosnih i zdravstvenih standarda i radnih uslova i aranžmana.

Tabela 1. Ključni koncepti dečjeg rada

Starosna grupa	Oblici rada		
	Bezopasan rad	Najgori oblici dečjeg rada	
		Opasan rad	Ostali najgori oblici
5-11	1 sat nedeljno ekonomska aktivnost i/ili ≤ 21 sat nedeljno u neplaćenim kućnim uslugama	> 1 sat nedeljno ekonomska aktivnost u određenim industrijama i/ili > 21 sat nedeljno u neplaćenim kućnim uslugama	Deca žrtva trgovine ljudima, angažovana na prisilnom radu, oružani sukobi, prostitucija i pornografija, aktivnosti u suprotnosti sa zakonom
12-14	≤ 14 sati nedeljno u određenim industrijama	> 14 sati nedeljno u određenim industrijama	
15-17	≤ 30 sati nedeljno u određenim industrijama	> 30 sati nedeljno u određenim industrijama	

► **Pažnja!**

Kategorija (c) takođe uključuje uključivanje dece u ilegalnu seču, krijumčarenje životinja ili zabranjene oblike ribolova, te stoga predstavlja krivično delo.

U skladu sa Konvencijom ILO-a 182, prinudni rad, regrutovanje dece za upotrebu u oružanim sukobima, trgovina decom, korišćenje dece za prostituciju i pornografiju i nezakonite aktivnosti na Kosovu su zabranjeni Krivičnim zakonikom.

Što se tiče opasnog dečjeg rada, prva verzija liste opasnog dečjeg rada na Kosovu pripremljena je uz podršku MOR-a u periodu 2005-2007. godine i stupila je na snagu zakonski kao Vladino administrativno uputstvo o prevenciji i eliminaciji opasnih oblika dečjeg rada na Kosovu (AU 17/2008).

Administrativno uputstvo uključuje (a) opasne sektore i (b) opšte opasne aktivnosti koje treba zaustaviti kao prioritet. U 2013. godini, AU 17/2008 zamenjen je Administrativnim uputstvom VRK br. 05/2013 za sprečavanje i zabranu opasnog dečijeg rada na Kosovu, ažuriranje liste opasnog dečijeg rada.

Opšte opasne aktivnosti (primenjivo na svaki sektor) uključuju:

- noćna smena (između 20:00 i 6:00 sati);
- povremeno podizanje i nošenje teških tereta preko 15 kg (M) i 10 kg (Ž);
- kontinuirano dizanje i nošenje tereta preko 10 kg (M) i 5 kg (Ž);
- rad u dubini, ispod površine zemlje, pod vodom i zatvorenim mestima;
- rad na visinama preko 2 m;
- rad koji može oštetiti zdravlje deteta zbog izlaganja
- ekstremno visokim ili niskim temperaturama, ili buci i vibraciji;
- izloženost biološkim, hemijskim i toksičnim supstancama i izloženost radioaktivnosti.

Sektori za neposrednu zabranu uključuju:

- Poljoprivreda i šumarstvo
- Građevina
- Eksploatacija prirodnih resursa
- Rad na putu
- Rad na deponijil

Kako angažovanje dece u kućnim poslovima nije regulisano na Kosovu, definicije pokazatelja 2 za merenje dečijeg rada u svrhu izveštavanja o ciljevima održivog razvoja (SDG)², mogu se primeniti (pored AU 05/2013) za identifikaciju dece uključene u dečiji rad, procenu rizika, kao i za izveštavanje SDG. Ovaj pokazatelj se odnosi na procenat i broj dece uzrasta 5-17 godina koja se bave ekonomskim aktivnostima i kućnim poslovima na ili iznad starosnog praga (iznad ukupne proizvodne granice):

- Dečiji rad za starosnu grupu od 5 do 11 godina: deca koja rade najmanje 1 sat nedeljno u ekonomskoj aktivnosti i/ili su uključena u neplaćene kućne usluge više od 21 sat nedeljno;
- Dečiji rad za starosnu grupu od 12 do 14 godina: deca koja rade najmanje 14 sati nedeljno u ekonomskoj aktivnosti i/ili su uključena u neplaćene kućne usluge više od 21 sat nedeljno;
- Dečji rad za starosnu grupu od 15 do 17 godina: deca koja rade više od 43 sata nedeljno u ekonomskoj delatnosti³.

² 20. Međunarodna konferencija o statistici rada. Rezolucija o izmenama i dopunama 18. Rezolucije ICLS-a o statistici dečjeg rada. ILO. Ženeva, oktobar 2019

³ Za uzrast od 15-17 godina ne postoji ograničenje za kućne poslove.

1.2 Posledice dečjeg rada

Dečji rad utiče na razvoj dece u smislu zdravlja, obrazovanja, morala i psihičkog blagostanja. Takođe utiče na porodicu i društvo.

Uticao na dete

U nastavku pogledajte glavne efekte različitih oblika rada, iz perspektive zdravlja i sigurnosti⁴:

- Fizičke povrede i sakaćenja nastaju zbog loše održavane mašinerije na farmama i fabrikama, nezgoda sa seckalicama na plantažama i niza opasnosti koje se susreću u industrijama, kao što su rudarstvo, prerada drveta i proizvodnja.
- Trovanje pesticidima jedno je od najvećih ubica dece radnika u poljoprivrednom sektoru širom sveta.
- Nedostatak rasta preovlađuje kod dece koja rade, koja imaju tendenciju da budu niža i manje težine od druge dece; ovi nedostaci utiču i na njihove živote kada odrastu.
- Dugotrajni zdravstveni problemi, kao što su respiratorne bolesti, azbestoza i niz karcinoma, uobičajeni su na mestima gde su deca prisiljena da rade sa opasnim hemikalijama.
- Iscrpljenost i neuhranjenost su rezultat nerazvijene dece koja se bave teškim fizičkim radom, rade dugo u nepodnošljivim uslovima i ne zarađuju dovoljno da se adekvatno hrane.

Dečji rad takođe može imati negativan uticaj na mentalni, duhovni, moralni i društveni razvoj deteta zbog:

- nemogućnosti dece na poslu da normalno pohađaju školu; da li zato što ne pohađaju nastavu ili zato što su previše umorni da bi se koncentrisali na časove, deca na poslu ne pohađaju normalno obrazovanje;
- razbijanja društvenih mreža (deca koja rade nemaju vremena da se viđaju sa prijateljima) jer ih izostanak iz škole takođe onemogućava da se druže sa vršnjacima;
- nestimulativnih, monotoni aktivnosti koje negativno utiču na buduću kreativnost/fleksibilnost dece; zanat i aktivnosti koje će deca koja rade će naučiti iz „iskustva“ biće specifični i niskokvalifikovani. Ovo neće omogućiti detetu da stekne fleksibilnost i veštine potrebne za iskorišćavanje mogućnosti u svom odraslom životu.
- svih vrsta zlostavljanja, uključujući nemar, nedosledno i grubo postupanje, emocionalno zlostavljanje i prinudu.

⁴ ECLT fondacija, 2005 dostupno na: <http://www.eclt.org/about/overview.htm>

► Pažnja!

Detaljan opis specifičnih opasnosti u kontekstu zabranjenih aktivnosti u sektoru poljoprivrede i šumarstva i njihov potencijalni uticaj na decu dat je u Poglavlju 3.

Uticaj na porodicu

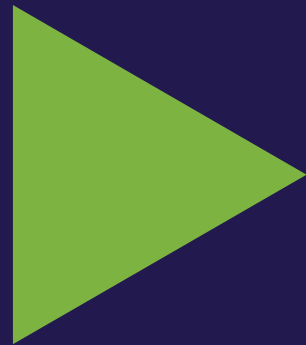
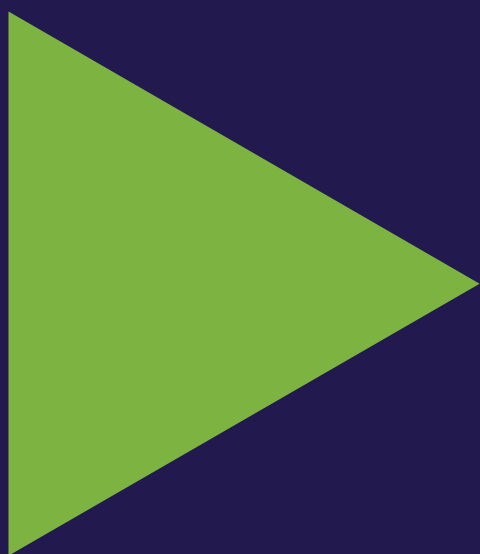
Kratkoročno gledano, dečji rad povećava prihode porodice i šanse za preživljavanje, ali dugoročno gledano, dečji rad održava porodično siromaštvo kroz manji ljudski kapital, jer dečji rad ne vodi razvoju veština.

Uticaj na društvo

Dečji rad može usporiti društveni rast i razvoj smanjenjem akumulacije ljudskog kapitala. Ostaje otvoreno pitanje da li deca zaista zamenjuju odrasle radnike stvaranjem nezaposlenosti odraslih i/ili smanjenjem plata odraslih; ali u meri u kojoj se deca takmiče s nekvalifikovanim odraslim osobama za iste poslove, deca koja rade utiču na zapošljavanje odraslih ili plate odraslih zavisno od strukture tržišta rada.

▶ 2

Kontekst dečijeg rada u poljoprivredi i šumarstvu - Simić

2.1 Poljoprivredni sektor

Poljoprivreda je jedan od najvažnijih stubova privrede Kosova; doprinosi bruto domaćem proizvodu (BDP) sa oko 10%, dok zapošljava oko 25-35% ukupnog broja zaposlenih. Uzimajući u obzir doprinos sektora BDP-u i zapošljavanju, poljoprivreda se takođe smatra važnim izvorom prihoda za stanovnike ruralnih područja koja čine oko 60% stanovništva. Na osnovu rezultata Popisa poljoprivrede 2014. godine, broj poljoprivrednih jedinica je 130.775 dok je broj zaposlenih sa redovnim radom u poljoprivredi 86.620 (MPŠRR, 2016.).

Iako poslednjih godina postoji tendencija poboljšanja, poljoprivredu na Kosovu i dalje karakterišu mala gazdinstva, niska produktivnost, nizak nivo primene novih tehnologija, zastarela mehanizacija, loš marketing, konkurencija iz susednih zemalja i drugi problemi u vezi sa prilagođavanjem ove produktivnosti prema sve većim zahtevima tržišta. Većina farmi su samostalne poljoprivredne delatnosti, koje proizvode uglavnom za vlastitu potrošnju.

Ovakav nizak stepen razvoja poljoprivrede obično zahteva veće angažovanje radne snage, što znači i veći rizik da deca budu uključena u opasne poljoprivredne poslove. Shodno tome, razvoj i modernizacija ovog sektora, između ostalog, smanjila bi potrebu da deca budu uključena u opasne poljoprivredne poslove.

Na osnovu prirodnih uslova, tradicije i mogućnosti za izgradnju konkurencije, prioritetne sektore, kao što su sektor povrća i voća, treba posebno podržati. Ovi sektori su veoma važni, pre svega za supstituciju uvoza, jer se velika količina ovih proizvoda uvozi iz različitih zemalja (uglavnom iz susednih zemalja). Razvoj sektora hortikulture bio bi veoma važan pokretač razvoja prerađivačke industrije (pošto se većina proizvoda koji se prerađuju u ovim sektorima takođe uvozi).

Štaviše, opasan dečiji rad sve više dobija na strateškim dokumentima MPŠRR; međutim, ključno je pozabaviti se ovim fenomenom kako mere za promovisanje poljoprivrede i šumarstva ne bi podsticale (indirektno) rad dece u ovim sektorima.

2.2 Stanje i uzroci dečjeg rada u sektoru poljoprivrede i šumarstva

Poljoprivreda ostaje sektor u kojem je rad dece, čak i globalno, najizraženiji; preko 70% dece uključene u rad ili 112 miliona dece širom sveta⁵. Nepovoljna socio-ekonomska situacija i nizak nivo primanja faktori su koji mogu podstaći uključivanje dece u različite poslove. Poslodavci bi možda radije zaposlili decu jer su jeftinija radna snaga od njihovih odraslih kolega⁶. Na rad dece takođe utiču kulturne prakse, društvene i rodne nejednakosti i nedostatak svesti zajednica o njegovim negativnim posledicama.

Slično drugim sektorima dečjeg rada, siromaštvo i nejednakost su glavni pokretači dečjeg rada u poljoprivrednom sektoru. Neadekvatna primena postojećeg zakonskog okvira dodatno pogoršava situaciju, dok drugi faktori koji utiču na bavljenje dece opasnim poljoprivrednim aktivnostima su: ograničen pristup kvalitetnom obrazovanju, loša infrastruktura u ruralnim područjima, nedostatak socijalne zaštite, prihoda i niski prinosi, neadekvatna poljoprivredna tehnologija ili prakse, nedostatak resursa za zapošljavanje plaćenih radnika, slabo osnaživanje žena i tradicionalni stavovi prema punom

5 Dečji rad, Globalne procene 2020., Trendovi i put napred, Međunarodna organizacija rada i Dječiji fond Ujedinjenih naroda, 2021. dostupno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipec/documents/publication/wcms_797515.pdf

6 Priručnik za praćenje i evaluaciju dečijeg rada u poljoprivredi, Organizacija Ujedinjenih nacija za hranu i poljoprivredu, Rim 2015 dostupan na: : https://www.fao.org/3/i4630e/i4630e.pdf?utm_source=visiting+cards&utm_medium=qr+code&utm_campaign=occ-book-cards

učesću dece u poljoprivrednim aktivnostima. Potražnja za jeftinom radnom snagom sa jedne strane, te nedostatak slobodne radne snage za sezonski rad u poljoprivredi sa druge, stvaraju i povoljne uslove za zapošljavanje dece na različitim poljoprivrednim poslovima.

Prema Izveštaju istraživanja višestrukih pokazatelja na Kosovu, 6,3% dece je uključeno u dečiji rad⁷ dok je život u ruralnim područjima među faktorima koji povećavaju verovatnoću da deca budu uključena u rad⁸. Najčešći rizici kojima su deca izložena su: izlaganje ekstremnim temperaturama, vlazi, prašini i gasovima. Takođe, prema anegdotalnim podacima sa serije direktnih sastanaka sa poljoprivrednicima (korisnicima subvencija i grantova MPŠRR), koje je 2012. godine realizovala Jedinica za ljudska prava i zaštitu od diskriminacije MPŠRR⁹, angažovanjem dece u poljoprivrednim aktivnostima, uključujući i opasne, počinje uglavnom od 11 ili 12 godina¹⁰. Ove aktivnosti uključuju uglavnom dečake, s izuzetkom bavljenja sadnjom i berbom voća i povrća, sakupljanjem i predenjem trave, te delimično prskanjem pesticida gde su uključene i devojčice.

U sledećoj tabeli dat je pregled opasnih aktivnosti u sektoru poljoprivrede i šumarstva u kojima su deca uključena, po regionima.

7 Istraživanje višestrukih pokazatelja klastera 2019-2020 za Republiku Kosovo i Istraživanje višestrukih pokazatelja klastera 2019-2020 za zajednice Roma, Aškalija i Egipćana u Republici Kosovo, Izveštaj o nalazu istraživanja, Agencija za statistiku Kosova i UNICEF, 2020 dostupno na: https://ask.rks-gov.net/media/5765/republic-of-kosovo-national-and-roma-ashkali-and-egyptian-communities-2019-20-mics-sfr_albanian.pdf

8 Faktori povezani sa povećanjem verovatnoće uključivanja dečjeg rada:

- Starost (nelinearno)
- Pol (muški)
- Život u ruralnom području
- Odsutan biološki roditelj

9 Sastanci su organizovani u saradnji sa Odeljenjem za savetodavne usluge i regionalnim kancelarijama MPŠRR, uz tehničku i finansijsku podršku MOR-a.

10 Ukupan broj učesnika ovih konsultacija bio je 159, od čega: 103 farmera (21 u regionu Peći, 17 u regionu Gnjilana, 19 u regionu Prizrena, 28 u regionu Mitrovice, 9 u regionu Uroševac i 9 u regionu Prištine), 39 predstavnika opštinskih odeljenja za poljoprivredu (4 u regionu Peći, 8 u regionu Gnjilana, 4 u regionu Prizrena, 10 u regionu Uroševca i 13 u regionu Prištine), 17 predstavnika regionalnih kancelarija MPŠRR (3 u regionu Peći, 4 u regionu Gnjilana, 3 u regionu Prizrena, 2 u regionu Mitrovice, 3 u regionu Uroševca i 2 u regionu Prištine).

Tabela 2. Opasne poljoprivredne aktivnosti dece po regionima

Opasne poljoprivredne aktivnosti dece po regionima					
Priština	Peć	Gnjilane	Uroševac	Mitrovica	Prizren
● Rad na žetvi	● Rad sa pesticidima	● Rad sa pesticidima	● Očuvanje stoke;	● Rad sa pesticidima	● Rad sa pesticidima
● Rad sa pesticidima	● Rad sa poljoprivrednim mašinama	● Rad sa poljoprivrednim mašinama	● Rad s poljoprivrednim mašinama;	● Rad sa poljoprivrednim mašinama	● Rad sa poljoprivrednim mašinama
● Rad sa poljoprivrednim mašinama (rotaciona kosilica, motokultivator, traktor i kosilica)	● Rad na žetvi	● Rad na žetvi	● Rad sa pesticidima	● Žetveno-vršački radovi	● Rad na žetvi
● Berba šumskih plodova	● Rezanje i obrada drveta	● Čišćenje bilja i branje povrća u plastenicima	● Žetva – vršidba	● Seča drveća	● Seča drveća
● Izbacivanje semena (dizanje teških tereta)	● Berba šumskih plodova	● Berba i pakovanje voća i povrća na duže vremenske periode	● Rezanje i obrada drveta	● Čuvanje stoke na neprikladnim terenima	● Čuvanje stoke na neprikladnim terenima
● Punjenje i transport vodenih rezervoara (mehanički duž reka i jezera) na velike udaljenosti	● Berba i pakovanje voća i povrća na duže vremenske periode	● Čuvanje stoke na neprikladnim terenima		● Čišćenje štale	● Čišćenje štale
● Čišćenje štale		● Čišćenje štale		● Čišćenje bilja i branje povrća u plastenicima	● Berba i pakovanje voća i povrća na duže vremenske periode
				● Berba šumskih plodova bez brige odraslih	● Rotacija i sakupljanje trave

Neke regionalne specifičnosti u vezi sa uključivanjem dece u opasne poljoprivredne aktivnosti uključuju sledeće:

- u regionu Peći deca se uglavnom bave šumarstvom (seča, transport) kao i korišćenjem poljoprivrednih mašina;
- region Prizrena karakteriše angažovanje dece u vinogradima i plastenicima, korišćenje hemijskih sredstava (pesticidi i herbicidi), nošenje teških tereta (naročito u periodu berbe-vršenja), kao i korišćenje poljoprivrednih mašinerije;
- u regionu Prištine, zbog nedostatka vode za piće, deca su ugrožena prilikom punjenja rezervoara vode za porodične i životinjske potrebe;
- u opštinama koje graniče sa susednim državama deca se koriste i za krijumčarenje životinja.

Razlozi za angažovanje dece na opasnim poslovima, smatraju poljoprivrednici, su sledeći:

- Nedostatak svesti o opasnostima i posledicama angažovanja dece u određenim poljoprivrednim aktivnostima;
- Teški ekonomski uslovi porodica koji onemogućavaju zapošljavanje plaćenih radnika;
- Nedostatak poljoprivredne mehanizacije koja bi mogla da zameni angažovanje dece u nekim opasnim aktivnostima;
- Porodična priroda poljoprivrednih aktivnosti, što znači posvećenost svih odraslih članova porodice, a samim tim i potrebu da deca budu u njihovoj blizini (da ne budu ostavljena kod kuće bez brige);
- Nedostatak programa neformalnog obrazovanja (npr. kursevi i druge obrazovne aktivnosti), sportskih i rekreativnih aktivnosti ili drugih oblika aktivnosti organizovanih za decu kao prilika za angažovanje dece izvan škole;
- Parcelisanje zemljišta i nedostatak organizacije poljoprivrednika na nivou sela ili šire;
- Nedostatak potpunog nadzora aktivnosti koje sprovode poljoprivrednici, uključujući uslove rada i profil radnika uključenih u obavljanje posla.

▶ 3

Šta farmeri treba da znaju?

Poljoprivreda i šumarstvo spadaju u kategoriju opasnih radnih sektora; od deset najopasnijih zanimanja, četiri se odnose na poljoprivredu i šumarstvo¹¹. Poljoprivrednici su tokom svakodnevnog rada stalno izloženi raznim rizicima. Posledice ovih rizika mogu biti direktne i indirektne, trenutne i dugoročne.

Administrativno uputstvo VRK br. 05/2013 za sprečavanje i zabranu opasnog dečijeg rada na Kosovu navodi opasan dečiji rad koji zahteva hitnu zabranu. Opasne i zabranjene radne aktivnosti za decu u sektoru poljoprivrede i šumarstva su navedene u sledećoj tabeli¹².

Tabela 3: Opasne aktivnosti za decu u sektoru poljoprivrede i šumarstva

Aktivnosti	Opasnosti
Rad u navodnjavanju sa pumpnim sistemom, sa bunarima i drugim izvorima kao izvorima vode.	Struja
Rad poljoprivrednih mašina i poljoprivrednih priključaka i mehanizama za praćenje	Padanje iz vozila u pokretu
Rad sa pesticidima i prskanje.	Trovanje pesticidima
Rad na berbi, rezidbi i kosidbe.	Kontakt / apsorpcija organske prašine
Rad sa poljoprivrednim alatima i kopanje rupa za sadnju drveća.	Prekomerno fizičko i psihičko opterećenje
Rad u staklenicima.	Visoke temperature
Šumsko-uzgojni radovi u šumama, pošumljavanje i zaštita od požara i bolesti	Upotreba oštrih alata
Korišćenje drvene građe u šumama i primarna prerada drveta	Upotreba oštrih i opasnih alata za rezanje drveta (motorne testere, sekire, klinovi itd.). Opadanje debla, suve grane. Produženo radno vreme. Izloženost neodgovarajućim atmosferskim uslovima. Neprikladan teren. Manipulacija poljoprivrednom mehanizacijom (traktor, kamion)

¹¹ Američki biro za statistiku rada izračunao je stopu smrtnosti unutar zanimanja na osnovu broja umrlih na 100.000 stalno zaposlenih radnika.

¹² AI je trenutno u reviziji i sledeća tabela sadrži ažuriranu listu aktivnosti za trenutnu zabranu u poljoprivrednom sektoru

Aktivnosti	Opasnosti
Rad u klaonici i u mesnoj industriji.	Opasnost od zaklanih životinja Alati koji se koriste za klanje. Kontakt sa biološkim i hemijskim agensima. Nošenje teških tereta. Psihološka trauma.
Angažovanje u lovu i ribolovu	Opasnost od povreda, ubistava itd. Korišćenje električne energije i dinamita za ribolov.
Sakupljanje nedravnih proizvoda u šumama.	Neodgovarajući teren
Aktivnosti u lovu i uzgoju divljači.	Oružje

Za mnogu decu koja rade na farmama, rizik od nesreća i bolesti je očigledan, uključujući izloženost pesticidima i drugim hemikalijama koje se često koriste u poljoprivredi. U opasnosti su od širokog spektra profesionalnih opasnosti.

Iako je tehnološka promena dovela do smanjenja ručnog rada u poljoprivredi, ova promena je praćena novim opasnostima povezanim sa sofisticiranijom upotrebom mašina i intenzivnim korišćenjem hemikalija, posebno pesticida. Sigurnosne i zdravstvene mere, neadekvatno informisanje i obuka, težak teren i izloženost opasnim materijama, u kombinaciji sa umorom i često neuhranjenošću, povećavaju rizik od nesreća. Nivoi smrtnih i teških nesreća i bolesti su visoki¹³.

► Pažnja!

Posledice uključivanja dece u opasne poljoprivredne poslove mogu imati dugoročne posledice po zdravlje dece. Svaka povreda u ovoj fazi ima dugoročne posledice po njihovo zdravlje.

Drugi faktori koji povećavaju nivo opasnosti kod dece uključuju¹⁴:

- nedostatak radnog iskustva – deca ne mogu donositi utemeljene odluke;
- želja za dobrim radom

¹³ Prevencija rada djece u poljoprivredi. Junior Farmer Field and Life School - Vodič za fasilitatora, FAO, Rim 2010. dostupan na: <https://www.fao.org/3/i1897e/i1897e.pdf>

¹⁴ Prevencija rada dece u poljoprivredi. Junior Farmer Field and Life School - Vodič za fasilitatora, FAO, Rim 2010. dostupan na: <https://www.fao.org/3/i1897e/i1897e.pdf>

- učenje nebezbednih zdravstvenih i bezbednosnih ponašanja od odraslih;
- nedostatak obuke o bezbednosti ili zdravlju;
- neadekvatan, čak i oštar nadzor;
- nedostatak moći u pogledu organizacije i prava.

Drugi problem koji indirektno šteti zdravlju dece je dugo radno vreme, što je vrlo česta pojava u poslovima na farmi. Ako ovome dodamo vreme provedeno od i do radnog mesta, onda vidimo da deca koja su uključena u rad imaju poteškoće u pohađanju škole.

► Pažnja!

Osim bavljenja poslom, boravak deteta u određenim područjima može predstavljati i rizik, pa je važno postaviti znakove pažnje koji upozoravaju decu na opasnosti koje vam mogu pretiti.

Ove znakove treba postaviti posebno u prostorima gde se prerađuju pesticidi, mestima gde se pesticidi pripremaju ili skladište, prostorima u kojima se koriste razne poljoprivredne mašine, na ulazu u klaonice životinja ili u prostorima u kojima se prerađuje meso i proizvodi od mesa.

3.1 Koje su poljoprivredne aktivnosti zabranjene za decu i zašto?

Svaka poljoprivredna delatnost uključuje određene aktivnosti koje ne bi trebalo da obavljaju deca; stoga bi svi farmeri trebali biti svesni njih i njihovog uticaja na zdravlje i razvoj deteta. Imajući u vidu da će se ovim pitanja baviti sa poljoprivrednicima u okviru obuke i direktnih konsultacija koje će se održati sa njima o različitim poljoprivrednim aktivnostima, sledeći materijal je strukturiran po temama koje je obezbedilo MPŠRR, za obuku i savetovanje farmera. Za svaku poljoprivrednu aktivnost navedene su opasne aktivnosti koje deca ne bi smela obavljati, opasnosti povezane sa njima i potencijalni uticaj ovih opasnosti na zdravlje i razvoj deteta.

3.1.1 Zabranjene aktivnosti za decu u stočarstvu

Dečji rad u stočarstvu varira od jednostavnih zadataka do situacija najgorih oblika dečjeg rada

▶ Pažnja!

Deca ne smeju da budu sama u štalama bez pratnje roditelja ili radnika koji su angažovani u štalama.

Neki od glavnih poslova koje deca rade na stočnim farmama su:

- ▶ priprema krupne stočne hrane (seno i silaža) i koncentrovane hrane (mlevenje žitarica i mehanizovana priprema obroka) za stoku,
- ▶ briga o ostalim pomoćnim poslovima: uklanjanje stajnjaka, utovar/istovar krupne hrane, puštanje i vraćanje životinja u štale sa pašnjaka, transport i utovar/istovar stoke tokom transporta, pomoć pri veterinarskoj nezi i lečenju i
- ▶ čišćenje i dezinfekcija radnog alata, štala, prateće infrastrukture farme i okruženja farme.

U tim slučajevima deca su izložena riziku zaraze zaraznim bolestima koje prenose životinje (zoonoze), hemikalijama i povredama od životinja. Osim ovog rizika, deca su takođe u opasnosti od raznih mašina koje se koriste na farmama ili od različite opreme koja se koristi za opsluživanje kućnih ljubimaca.

Prilikom izgradnje štale, kako bi se sprečile nezgode ili povrede, mora se voditi računa o tome da se pridržavaju zootehničkih i zoo higijenskih standarda, prema vrsti životinja i njihovim fiziološkim zahtevima, uključujući:

- ▶ dovoljno osvetljenja,
- ▶ neklizajući pod i
- ▶ blagi nagib poda koji brzo uklanja životinjski urin.

▶ Pažnja!

U štalama postoje brojni izvori zagađenja vazduha (amonijak, ugljen dioksid i drugi gasovi), koji svojim prodiranjem u odeću, kosu i kožu mogu štetno uticati na zdravlje ljudi izazivajući mučninu i glavobolju. Stoga je vrlo neophodno da deca ne ulaze u ove štale ako nisu ventilirane.

U sledećoj tabeli su navedene opasne i zabranjene aktivnosti za decu u oblasti stočarstva.

Aktivnost	Opasnost	Uticaj na zdravlje dece
Briga o životinjama u štali (muža, hranjenje, uklanjanje stajnjaka)	<p>Skliznuti u štalu kada nije dobro očišćena.</p> <p>Nošenje teških tereta.</p> <p>Izloženost gasovima koji se oslobađaju tokom razgradnje organskih đubriva.</p>	<p>Povrede od klizanja.</p> <p>Umor, bol i povrede mišića, zglobova i drugih organa.</p> <p>Deformiteti tela.</p> <p>Infekcija ili trovanje organskim đubrivima.</p> <p>Oštećenje respiratornog sistema</p>
Manipulacija raznim koncentrisanim namirnicama	<p>Razni koncentрати za stočnu hranu.</p> <p>Težak teret</p>	<p>Alergija.</p> <p>Deformiteti tela.</p> <p>Bolovi u zglobovima i mišićima.</p>
Čišćenje radnog alata koji se koristi u štalama	Oštri ili teški alati.	Fizičke povrede.
Delatnost nege životinja na pašnjacima	<p>Produžena izloženost neprikladnim klimatskim uslovima.</p> <p>Nedostatak ili nedovoljan pristup vodi za piće.</p> <p>Izloženost divljim životinjama, zmijama, insektima.</p> <p>Neprikladan teren.</p>	<p>Dehidracija.</p> <p>Šteta od konzumiranja neodgovarajuće vode za piće.</p> <p>Povrede, do smrtnih slučajeva, od mogućih nezgoda zbog neprikladnog terena.</p> <p>Trauma od trajnog straha od divljih životinja.</p> <p>Napadi divljih životinja, ujedi zmija, ujedi raznih insekata.</p> <p>Razne rane od trnja, od klizanja, od puteva koje je teško preći.</p>
Svaka aktivnost u klaonici	<p>Upotreba oštrih alata.</p> <p>Izloženost zaklanim životinjama</p>	<p>Trauma od procesa klanja životinja.</p> <p>Razne povrede oštrim alatima.</p>

Osim ovih opasnosti, treba voditi računa i o fizičkim povredama koje deci mogu naneti mlade životinje, koje su mnogo dinamičnije (npr. ni na koji način se ne smeju dopustiti da prilaze bikovima od 12 do 14 meseci)¹⁵.

Deci takođe ne bi trebalo dozvoliti da borave u blizini novorođenih životinja, ne bi trebali biti prisutni kada se životinje puštaju iz štale (nakon perioda skloništa) ili kada se životinje utovaruju u prikolice.

3.1.2 Zabranjene aktivnosti za decu u voćnjacima i vinogradima

Opasne aktivnosti za decu u oblasti voćnjaka i vinograda su sažete u sledećoj tabeli. Pored toga, navedene su potencijalne opasnosti i njihov uticaj na zdravlje i razvoj deteta

Aktivnost	Opasnost	Efekti na zdravlje dece
Priprema tla za postavljanje voćnjaka	Upotreba teških radnih alata. Dugo radno vreme. Produžena izloženost buci.	Razne povrede. Preteran umor i bol u mišićima i zglobovima. Oštećenje sluha.
Prskanje drveća (kada koristiti pesticide)	Izloženost pesticidima i drugim toksičnim supstancama.	Akutna trovanja pesticidima i njihovi dugoročni efekti na zdravlje dece (respiratorni, neurološki do kancerogeni problemi).
Primena mineralnih đubriva	Izloženost otrovnim supstancama sadržanim u raznim đubrivima. Nošenje teških tereta. Dugo radno vreme. Neprikladni atmosferski uslovi.	Trovanja. Umor i bol u mišićima i zglobovima. Deformiteti tela. Iritacija kože, poremećaji dijareje, povraćanje, dehidracija, pa čak i sunčanica.

¹⁵ Smjernica dobre praxe: Rizici u poljoprivredi, Hrvatski zavod za zastitu zdravlja i sigurnost na radu, Zagreb, 2015 dostupno na: <http://www.hzzsr.hr/wp-content/uploads/2016/11/Smjernica-za-siguran-rad-u-poljoprivredi.pdf>

Aktivnost	Opasnost	Efekti na zdravlje dece
Korišćenje vozila za održavanje zemljišta u voćnjacima tokom vegetacije	Potencijalna opasnost od nezgoda (posebno na neprikladnom terenu)	Umor, povrede (pošto su ova vozila obično teška za upravljanje). Razna oštećenja kao posledica vibracija i buke koju stvaraju vozila.
Upotreba pumpi ili bunara za navodnjavanje	Struja. Bunari i kanali.	Fizičke povrede od pumpi na struju. Povrede do utapanja u bunarima ili kanalima koji se koriste za navodnjavanje
Radovi na rezidbi i berbi	Stepenice. Rad na visini. Alati za orezivanje. Dugo radno vreme. Održavanje tela u neprikladnom položaju. Izloženost nepovoljnim vremenskim uslovima.	Razne telesne povrede do lomova udova, od pada sa stepenica ili drveta. Deformiteti tela kao rezultat kontinuiranog izduživanja za berbu. Iritacija kože, poremećaji dijanje, povraćanje, dehidracija, pa čak i sunčanica.
Prevoz posečenih stabala	Teški tereti. Dugo radno vreme. Vozila ili oprema za transport drveća.	Umor i bol u mišićima i zglobovima. Deformiteti tela. Razne povrede od raznih mašina ili opreme koja se koristi za transport ubranog voća.

3.1.3 Zabranjene aktivnosti za decu u uzgoju povrća i oranicama

Deca su uključena u svaku fazu biljne proizvodnje: od pripreme zemljišta, sadnje i plevelje do žetve i prerade. Ipak, biljna proizvodnja podrazumeva različite tipične i ozbiljne opasnosti za decu¹⁶.

¹⁶ Handbook for monitoring and evaluation of child labour in agriculture, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome 2015 available at: https://www.fao.org/3/i4630e/i4630e.pdf?utm_source=visiting+cards&utm_medium=qr-code&utm_campaign=occ-book-cards

Rad u polju je i težak fizički rad, npr. košenje (kada se radi ručnom kosilicom) i plevelje biljaka između redova. To može uzrokovati teško fizičko opterećenje, produženo izlaganje neprikladnim atmosferskim uslovima, kao rezultat dugog radnog vremena.

Aktivnosti koje zahtevaju dodatnu brigu poljoprivrednika u okviru obrade oranicama navedene su u sledećoj tabeli.

Aktivnost	Opasnost	Efekti na zdravlje dece
Priprema tla za sadnju	Upotreba teške mehanizacije. Dugo radno vreme. Izloženost buci.	Povrede od vozila, do smrtnih slučajeva, od potencijalnih nesreća. Preteran umor i telesni deformiteti. Oštećenje sluha.
Mere nege tokom vegetacije.	Dugo radno vreme na terenu. Korišćenje raznih radnih alata za ove mere predostrožnosti.	Razna oštećenja kao rezultat dužeg izlaganja nepovoljnim klimatskim uslovima (visoke temperature, hladnoća). Razne povrede od radnog alata i rada vozila (npr. motokultivator).
Rad sa pesticidima (uključujući tretiranje semena)	Izloženost pesticidima i drugim toksičnim agensima.	Akutno trovanje pesticidima (čak i supstancama koje sadrže mineralna đubriva). Dugoročni efekti na zdravlje dece (respiratorni, neurološki do kancerogeni problemi).
Đubrenje	Nošenje teških tereta. Dugo radno vreme. Izloženost otrovnim supstancama sadržanim u raznim đubrivima.	Umor i bol u zglobovima i mišićima. Deformiteti tela. Akutno trovanje otrovnim đubrivima. Dugotrajni efekti toksičnih supstanci na zdravlje dece (respiratorni, neurološki do kancerogeni problemi).

Aktivnost	Opasnost	Efekti na zdravlje dece
Transport semena	<p>Poljoprivredna mehanizacija.</p> <p>Teški tereti.</p> <p>Tretirano seme.</p>	<p>Povrede od vozila, do smrtnih slučajeva, od potencijalnih nesreća.</p> <p>Umor i bol u mišićima i zglobovima.</p> <p>Deformiteti tela.</p> <p>Akutno trovanje tretiranim semenkama.</p> <p>Dugotrajni efekti toksičnih supstanci na zdravlje dece (respiratorni, neurološki do kancerogeni problemi).</p>
Kosidba, kopanje, žetva i vršidba	<p>Upotreba oštrih alata, makaza, lopata za kopanje itd.</p> <p>Dugo radno vreme.</p> <p>Nošenje teških tereta prilikom transporta ubranih proizvoda.</p> <p>Izloženost nepovoljnim klimatskim uslovima.</p>	<p>Povrede od oštrih alata.</p> <p>Dugotrajne deformacije zbog neadekvatnog radnog položaja.</p> <p>Preteran umor od fizičkog opterećenja.</p> <p>Iritacija kože, poremećaji dijareje, povraćanje, dehidracija, pa čak i sunčanica.</p>
Rad u plastenicima	<p>Visoke temperature</p> <p>Ostaci pesticida</p> <p>Otrovni gasovi</p>	<p>Dehidracija i ekstremni umor, nesvestica.</p> <p>Oštećenje organa za disanje.</p> <p>Trovanje ostacima pesticida i drugim gasovima sa efektom staklene bašte (posebno kada nije dobro ventilisano).</p>
Zamena rasada povrća	<p>Dugo radno vreme.</p> <p>Držanje tela dugo vremena u nepovoljnom položaju za decu.</p>	<p>Povrede mišića nogu.</p> <p>Veliki umor.</p> <p>Oštećenja disajnih puteva zbog nepovoljnih uslova u plastenicima.</p>

3.1.4 Zabranjene aktivnosti za decu u zaštiti bilja

Različiti preparati za zaštitu bilja se trenutno koriste u velikoj meri i sa tendencijom povećanja. Većina ovih preparata (prilikom rukovanja ili upotrebe) predstavlja potencijalnu opasnost po ljudsko zdravlje. Šteta koju mogu naneti ljudskom zdravlju mnogo je veća kod dece nego kod odraslih. Iz tog razloga treba voditi računa da se deca drže što dalje od pesticida, u svim fazama njihove upotrebe.

Sledeća tabela sadrži neke od opasnih aktivnosti iz oblasti zaštite bilja, zabranjenih za decu.

Aktivnost	Opasnost	Efekti na zdravlje dece
Priprema rastvor za prskanje	Razne aktivne supstance pesticida.	Akutno trovanje pesticidima (čak i supstancama koje sadrže mineralna đubriva). Dugoročni efekti na zdravlje dece (respiratorni, neurološki do kancerogeni problemi).
Otvaranje ili rukovanje kontejnerima za pesticide (ambalaža)		
Tretman biljaka (prskanje)		
Oprema za čišćenje koja se koristi za prskanje biljaka		

▶ Pažnja!

Poljoprivrednici bi trebali preduzeti mere kako bi osigurali da deca nisu prisutna i uključena u bilo koju fazu pripreme, primene ili skladištenja pesticida.

3.1.5 Zabranjene aktivnosti za decu u navodnjavanju

Navodnjavanje je redovna mera u biljnoj proizvodnji u našim uslovima. Iako se čini da nije mnogo opasan, rad na navodnjavanju sa pumpnim sistemom i dalje je povezan sa mnogim opasnostima.

U sledećoj tabeli prikazane su specifične aktivnosti koje deca ne smeju obavljati u okviru ove poljoprivredne delatnosti.

Aktivnost	Opasnost	Efekti na zdravlje dece
Prevoz opreme za navodnjavanje (pumpe, cevi, itd.)	Teški tereti. Razna transportna vozila.	Moguće povrede od korišćenja različitih transportnih sredstava. Umor i bol u mišićima i zglobovima. Deformiteti tela.
Manipulacija električnom ili dizel pumpom za navodnjavanje	Električna opasnost. Opasnost od manipulacije gorivom.	Razne povrede od struje ili goriva koje se koristi u pumpama za navodnjavanje
Boravak u blizini vodenih kanala ili dubokih bunara koji služe kao izvor vode	Vodeni kanal. Bunar.	Razne povrede od klizanja, do smrtnih slučajeva. Razne traume.

3.1.6 Zabranjene aktivnosti za decu u primeni mineralnih i organskih đubriva

Upotreba mineralnih đubriva u biljnoj proizvodnji je veoma raširena. Mineralna đubriva, slična pesticidima, pored prednosti koje imaju u povećanju prinosa useva, u slučaju nestručne upotrebe mogu predstavljati potencijalnu opasnost za zdravlje ljudi, posebno za zdravlje dece.

U tabeli ispod navedene su zabranjene aktivnosti za decu u ovoj oblasti.

Aktivnost	Opasnost	Efekti na zdravlje dece
Distribucija đubriva	Vetar nosi đubriva. Nošenje teških tereta. Dugo radno vreme.	Moguće trovanje supstancama koje sadrže mineralna đubriva. Deformiteti tela. Veliki umor.
Vožnja i rukovanje vozilima za distribuciju đubriva	Vozila za distribuciju đubriva.	Povrede, do smrtnih slučajeva, od potencijalnih nesreća.
Transport đubriva (mineralnih ili organskih)	Transportna sredstva. Teški tereti.	Povrede, do smrtnih slučajeva, od potencijalnih nesreća. Umor i bol u mišićima i zglobovima. Deformiteti tela.
Prikjučna i servisna vozila za distribuciju stajnjaka	Teški tereti Alati za popravku automobila	Fizičke povrede udova. Umor i bol u mišićima i zglobovima. Deformiteti tela.

► **Pažnja!**

Poljoprivrednici treba da vode računa da deca nisu prisutna i da nisu uključena u bilo koju fazu pripreme, primene ili skladištenja mineralnih đubriva.

3.1.7 Zabranjene aktivnosti za decu u šumarstvu

U mnogim porodicama, posebno u brdsko-planinskim krajevima, upotreba šumskih proizvoda je gotovo glavna privredna delatnost. Budući da je ovde potrebna veća fizička snaga, obično se angažuju deca starija od 14 ili 15 godina. Angažovanje dece na raznim šumarskim poslovima za njih predstavlja veliki rizik. U tabeli ispod su navedene aktivnosti koje treba odmah zabraniti u ovoj oblasti.

Aktivnost	Opasnost	Efekti na zdravlje dece
Radovi na korišćenju drveta u šumama	<p>Rad sa mehanizacijom (traktor, kamion) na neprikladnim terenima.</p> <p>Upotreba oštrih i opasnih alata za rezanje drva (motorne testere, sekire, klinovi itd.).</p> <p>Dugo radno vreme.</p> <p>Divlje životinje, insekti, zmije.</p> <p>Izloženost neodgovarajućim atmosferskim uslovima.</p> <p>Teški tereti.</p>	<p>Povrede sa smrtnim ishodom usled lošeg upravljanja i kontrole mašina koje se koriste za vuču i transport drveta.</p> <p>Razne povrede od alata koji se koriste za rezanje.</p> <p>Povrede, do smrtnih slučajeva, od pada suvih trupaca i grana.</p> <p>Razne povrede od proklizavanja, sa puteva koje je teško preći za povlačenje i nošenje isečenih trupaca.</p> <p>Razne rane od trnja.</p> <p>Povrede od napada divljih životinja, trovanja ubodom zmijsa ili infekcije od ujeda raznih insekata.</p> <p>Trauma od trajnog straha od divljih životinja i zmijsa.</p> <p>Iritacija kože, poremećaji dijareje, povraćanje, dehidracija, pa čak i sunčanica.</p>
Vuča i transport drvnog materijala		<p>Povrede sa smrtnim ishodom usled lošeg upravljanja i kontrole mašina koje se koriste za vuču i transport drveta.</p> <p>Razne povrede mišića i/ili kostiju od nošenja teškog drveta.</p>

Aktivnost	Opasnost	Efekti na zdravlje dece
Primarna i sekundarna prerada drveta	<p>Oprema i mašine za primarnu i sekundarnu preradu drveta</p> <p>Prašina</p> <p>Buka</p>	<p>Razne povrede od alata koji se koriste za obradu.</p> <p>Problemi sa respiratornim sistemom.</p> <p>Oštećenje vida i/ili sluha itd.</p>
Silvikultura se bavi šumarskim radovima, pošumljavanjem i zaštitom od požara i bolesti	<p>Upotreba oštrih alata.</p> <p>Nošenje teških tereta.</p> <p>Ponovljeni pokreti.</p> <p>Boravak u neprikladnim položajima tokom rada.</p> <p>Učešće šumskog požara.</p>	<p>Mišićni poremećaji</p> <p>Razne povrede ekstremiteta od radnog alata.</p> <p>Opekotine od vatre.</p> <p>Gušenje od dima.</p>
Sakupljanje nedrvenih proizvoda u šumama (lekovito, aromatično bilje i planinsko voće)	<p>Ostati sam u šumi duži vremenski period.</p> <p>Kretanje na neprikladnim terenima pri sakupljanju nedrvenih proizvoda.</p> <p>Napadi divljih životinja.</p> <p>Ujedi od raznih insekata, zmija.</p> <p>Atmosferski uslovi.</p>	<p>Razne povrede od klizanja.</p> <p>Povrede od napada divljih životinja, trovanja ubodom zmija ili infekcije od ujeda raznih insekata.</p> <p>Trauma od trajnog straha od divljih životinja ili zmija.</p> <p>Veliki umor.</p> <p>Oštećenje mišića i kostiju.</p>
Aktivnosti u lovu i uzgoju divljači	<p>Puške</p> <p>Zamke</p> <p>Napadi divljih životinja</p> <p>Teški tereti</p> <p>Bolesti divljih životinja.</p>	<p>Povrede od lovačkog oružja, do smrtnih slučajeva.</p> <p>Povrede od zamki.</p> <p>Povrede od divljih životinja.</p> <p>Povrede mišića ili drugih organa kao rezultat nošenja teških tereta.</p> <p>Deformiteti tela.</p> <p>Psihološke traume.</p> <p>Epidemije i bolesti od divljih životinja.</p>

3.1.8 Zabranjene aktivnosti za decu u organskoj poljoprivredi

Organska poljoprivreda u našoj zemlji je u fazi razvoja. Do sada je samo nekoliko nedravnih šumskih proizvoda, poznatih kao aromatične lekovite biljke, uglavnom sertifikovano kao organski proizvodi. Neke od ovih biljaka se takođe uzgajaju u značajnoj oblasti na Kosovu. Većina ovih proizvoda je izvozno orijentisana. Rastom ovog sektora stvoreni su povoljni uslovi za angažovanje većeg broja dece brdsko-planinskih krajeva, posebno u sakupljanju raznovrsnog lekovitog bilja u šumama.

▶ Pažnja!

Kompanije koje se bave uzgojem i sakupljanjem organskih proizvoda moraju se pridržavati zabrana navedenih u sledećoj tabeli.

Aktivnost	Opasnost	Učinci na zdravlje dece
Sakupljanje aromatičnog lekovitog bilja u šumama	Ostati sam dugo u šumi. Neprikladan teren. Napadi divljih životinja, ujedi raznih insekata i zmija.	Razne povrede od proklizavanja i od teško prohodnih puteva. Povrede od napada divljih životinja, trovanja ujedom zmija ili infekcije od ujeda raznih insekata. Trauma od trajnog straha od divljih životinja i zmija. Veliki umor. Oštećenje mišića i kostiju.
Priprema tla za sadnju	Upotreba poljoprivrednih mašina. Velika buka. Dugi boravak na terenu/ izloženost nepovoljnim vremenskim uslovima.	Povrede sa smrtnim ishodom od loše vožnje i kontrole poljoprivrednih mašina. Oštećenje sluha. Iritacija kože, poremećaji dijareje, povraćanje, dehidracija, pa čak i sunčanica.

Aktivnost	Opasnost	Učinci na zdravlje dece
Prevoz proizvoda	Upotreba automobila Težak teret	Povrede sa smrtnim ishodom od loše vožnje i kontrole poljoprivrednih mašina. Povrede mišića ili drugih organa kao rezultat nošenja teških tereta.
Obrada organskih proizvoda	Sušare za organske proizvode. Oprema za oštru obradu.	Povrede od sušara i druge opreme koja se koristi za sušenje i obradu.

3.1.9 Zabrane u upotrebi poljoprivredne mehanizacije

Stepen upotrebe poljoprivredne mehanizacije je (skoro) svakodnevna aktivnost u poslovima poljoprivrede.

▶ Pažnja!

Osim upotrebe poljoprivredne mehanizacije (koja nije dozvoljena), deca su vrlo često izložena boravku u različitim delovima traktora ili poljoprivrednih mašina u kojima ne smeju boraviti tokom rada.

Većina vozila koja se koriste u poljoprivredi kategorizovana su kao visokorizična po zdravlje ljudi. Stoga, pri radu sa poljoprivrednom opremom, priključnim vozilima, a posebno traktorima, povrede mogu biti česte, a u nekim slučajevima i smrtonosne.

▶ Pažnja!

Najčešći slučajevi smrtnih slučajeva u poljoprivredi su oni sa traktorima i drugim poljoprivrednim mašinama.

Aktivnost	Opasnost	Učinci na zdravlje dece
Vožnja traktora, kombajna ili motokultivatora	Ispadanje iz vozila. Sudar sa drugim objektima. Nesreća drugih.	Ozbiljne povrede sa dugotrajnim posledicama kod dece, do smrtnih slučajeva. Oštećenje sluha.
Sedenje dece zajedno sa vozačima ovih vozila	Ispadanje iz vozila. Nepravilan položaj tela	Nesreće do smrtnih slučajeva za decu. Opasnost od deformacije tela zbog dužeg boravka u neodgovarajućem položaju.
Pričvršćivanje različitih vozila	Težak teret. Oštri delovi vozila.	Povrede ekstremiteta. Povrede mišića, zglobova i drugih organa. Deformacija tela.
Servis raznih poljoprivrednih vozila ili opreme	Oštri delovi vozila. Za servisiranje se koriste razna ulja.	Fizičke povrede. Oštećenje kože ruku kao rezultat upotrebe raznih ulja tokom servisiranja.
Parking za vozila	Nesreće bez mogućnosti propisne vožnje od strane dece	Razne nesreće koje dovode do opasnosti (ne samo decu već i druge osobe u blizini) u nekim slučajevima čak i do smrtnog ishoda.

Prilikom rada sa poljoprivrednom mehanizacijom deca treba da se klone kako ih ne bi oštetila buka, prašina, razni gasovi koje ova vozila emituju tokom rada. Prilikom parkiranja vozila mora se voditi računa da se parkiraju bezbedno i da ih ne pokreću deca.

3.1.10 Zabranjene aktivnosti za decu u preradi poljoprivrednih proizvoda

Opasnost dece koja se bave prerađivačkom industrijom evidentna je u svim prehrambenim sektorima. U industriji prerade mesa deci nije dozvoljena nikakva aktivnost, dok je u ostalim delatnostima zabranjeno uključivanje dece u aktivnosti navedene u sledećoj tabeli.

Aktivnost	Opasnost	Učinci na zdravlje dece
Transport sirovina za preradu	Upotreba vozila	Nesreće sa vozilima.
Prevoz raznih prerađenih proizvoda	Težak teret	Razne povrede (kao rezultat manipulacije velikom težinom), sa dugoročnim posledicama po dete.
Rad sa opremom za obradu	Mlinovi za mlevenje, razni rezači.	Razne povrede do smrtnog ishoda
Rad sa energijom koja snabdeva opremu	Električna opasnost	Razne električne povrede.
Servisiranje opreme	Rizik od raznih fizičkih povreda	Povrede od opreme koja može biti prilično delikatna u jedinicama obrade.
Radovi u klaonici i prerada mesa	Alati koji se koriste za klanje. Izloženost procesu klanja. Težak teret	Amputacije i povrede udova. Psihološka trauma. Razne povrede (kao rezultat manipulacije velikom težinom), sa dugoročnim posledicama po dete.

3.1.1 Zabranjene aktivnosti za decu u ne-poljoprivrednom sektoru

S obzirom na ograničenu površinu zemlje po domaćinstvu i gustinu naseljenosti na Kosovu, jasno je da poljoprivreda sama po sebi ne može da obezbedi uspešan ruralni razvoj. Razvoj nepoljoprivrednog sektora u ruralnim područjima može značajno povećati nivo dohotka i smanjiti nezaposlenost jer je efekat poljoprivrednog sektora u tom pogledu mali. Nepoljoprivredne delatnosti mogu biti različite vrste (male prerađivačke

► Pažnja!

Bez obzira na vrstu nepoljoprivredne delatnosti, važno je da se tokom obavljanja ove delatnosti poštuju relevantne zabrane navedene u Administrativnom uputstvu za sprečavanje i zabranu opasnog dečijeg rada na Kosovu.

3.2 Koji posao je pogodan za decu?

Da bi se kvalifikovao kao rad prilagođen detetu, sva priroda i uslovi rada ne bi trebalo da predstavljaju rizik i treba da odgovaraju uzrastu i psihofizičkim sposobnostima deteta, ne bi trebalo da ometaju školovanje i ne bi trebalo da ometaju detetovo korišćenje slobodnog vremena. Ove vrste aktivnosti doprinose razvoju dece i dobrobiti njihovih porodica, daju im veštine i radno iskustvo, pripremajući ih da budu produktivni i odgovorni članovi društva.

Pored ovih opštih situacija angažovanja dece, **dozvoljeni dečiji rad** se odnosi na situacije u kojima je dete dostiglo minimalnu uzrast za zapošljavanje (15 godina) i (uz pristanak roditelja ili zakonskog staratelja) bavi se ekonomskim aktivnostima koje nisu štetne za njegov/njen razvoj i zdravlje, a posebno ga to ne sprečava da pohađa školu i igra se (vidi tabelu 1).

Stoga, s obzirom na to da poljoprivreda i dalje igra centralnu ulogu u pružanju mogućnosti zapošljavanja i stvaranja prihoda za mlade i odrasle radnike (posebno one koji žive u ruralnim područjima), deca bi trebalo polako i pod brigom odraslih da se upoznaju sa radom na poljoprivrednom gazdinstvu, baveći se lakim i dozvoljenim oblicima rada, ali uvek uzimajući u obzir potencijalne opasnosti pri radu na poljoprivrednom gazdinstvu.

► Pažnja!

Da biste utvrdili da li se rad može dozvoliti deci, morate razmotriti sledeća pitanja:

- Da li bi ovaj rad oduzeo previše vremena i sprečio dete da ide u školu?
- Da li bi ovaj rad zamarao dete tako što bi mu otežalo ili onemogućilo vršenje domaćeg zadatka?
- Da li bi oduzimao vremena za igru i zabavu?
- Kako će se dete osećati emotivno dok obavlja posao?
- Da li postoji neka radnja (u okviru posla) koja može učiniti da se dete oseća nesigurno, isključeno ili ugroženo/zaplašeno?
- Kako se dete oseća fizički dok radi? Nakon obavljenog posla?
- Da li ovaj posao uključuje upotrebu ili boravak u blizini hemikalija, teških mašina ili oštih alata?
- Da li je bilo koja radna aktivnost zabranjena zakonom ili nezakonita¹⁷?

¹⁷ Dečiji posao, Dečiji rad, ECLT fondacija, dostupno na: <https://www.eclt.org/en/news/what-is-child-labour>

▶ 4

Reference

Reference:

1. Child labour, Global estimates 2020, Trends and the road forward, International Labour Organization and United Nations Children's Fund, New York 2021 dostupno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipec/documents/publication/wcms_797515.pdf
2. Profil bezbednosti i zdravlja na radu, Promovisanje dostojanstvenog rada kroz osnaživanje upravljanja bezbednošću i zdravljem na radu i socijalnog dijaloga na Kosovu, Međunarodna organizacija rada, Priština 2021.
3. Istraživanje klastera višestrukih pokazatelja 2019-2020 i zajednica Roma, Aškalija i Egipćana u Republici Kosovo, Izveštaj o nalazima istraživanja, Agencija za statistiku Kosova i UNICEF, Priština 2020, dostupno na: https://ask.rks-gov.net/media/5765/republic-of-kosovo-national-and-roma-ashkali-and-egyptian-communities-2019-20-mics-sfr_albanian.pdf
4. Towards the urgent elimination of hazardous child labour, International Labour Office, Fundamental Principles and Rights at Work Branch (FUNDAMENTALS) – Geneva, ILO, 2018 dostupno na: [file:///C:/Users/XPS/Downloads/WDAACL2018_Technical_Report_FINAL_EN_20180612%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/XPS/Downloads/WDAACL2018_Technical_Report_FINAL_EN_20180612%20(1).pdf)
5. A special module on child labour in agriculture: SCREAM Stop child labour! International Labour Office, International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC); Fundamental Principles and Rights at Work Branch (FUNDAMENTALS), Geneva: ILO, 2017 dostupno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipec/documents/instructionalmaterial/wcms_819567.pdf
6. Smjernica dobre prakse: Rizici u poljoprivredu, Hrvatski zavod za zaštitu zdravlja i sigurnost na radu, Zagreb 2015 available at: <http://www.hzzzsr.hr/wp-content/uploads/2016/11/Smjernica-za-siguran-rad-u-poljoprivredi.pdf>
7. Handbook for monitoring and evaluation of child labour in agriculture, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome 2015 dostupno na: https://www.fao.org/3/i4630e/i4630e.pdf?utm_source=visiting+cards&utm_medium=qr&utm_campaign=occ-book-cards
8. Administrativno uputstvo VRK br. 05/2013 o sprečavanju i zabrani opasnog dečijeg rada na Kosovu, dostupno na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=10297>
9. Protecting health and safety of workers in agriculture, livestock farming, horticulture and forestry, European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion, December 2011 dostupno na: file:///C:/Users/XPS/Downloads/OSH_workers_agriculture_livestock_farming.pdf
10. Child labour prevention in agriculture. Junior Farmer Field and Life School - Facilitator's guide, FAO, Rome 2010 dostupno na: <https://www.fao.org/3/i1897e/i1897e.pdf>
11. Safety and health in agriculture, International Labour Office, Programme on safety, health and the environment- Labour Protection Department, Geneva 2011 dostupno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_protect/@protrav/@safework/documents/publication/wcms_110193.pdf
12. Child Labour and Health Handouts: Adult Education Workshop, University of Iowa Labour Center, 2004 dostupno na: https://laborcenter.uiowa.edu/sites/laborcenter.uiowa.edu/files/wysiwyg_uploads/clpephealthhandouts.pdf

